

Päivi Ahdeoja

Joulu Martta Wendelinin kuvituksissa ja maalauksissa

Ruotsalainen Jenny Nyström liitetään ruotsalaiseen tonttu- ja joulukuvastoon. Samalla tavoin suomalainen joulu saa mielikuvia Martta Wendelinin maailmasta. Hänen joulukuvansa olivat alun perin joulukortteja, joululehtien kansikuvia ja Kotilieden joulukuvia. Kuvittajan piti huomioida tilaajan näkemykset, mikä on vaikuttanut aiheiden valintaan. Näin kuvitusaiheet esittelevät samalla oman ajan käsityksiä joulusta.

Wendelinin muussakin taiteessa voi huomata eroavaisuuksia tyyliässä ja tunnelmassa eri vuosikymmeninä. 1920-luku on dekoratiivista, "carl larssonmaista" ja kaupunkilaisia arvoja suosivaa. 1930-luvulla alkaa käsityöläisyyden ja maaseudun arvojen esilletuominen. Pula-aika, sota ja jälleenrakennusaika korostuvat myös joulun kuvissa. Niiden sanoma ehkä tiivistyy vaikeina aikoina, jolloin kuvia oli harvassa ja nekin olivat eräänlaisia eskapismien väyliä.

Uskonnolliset jouluaiheet

Jouluaiheella on perinteisiä tonttuja, kuusijuhlaa ja jouluateriaa vakavampia, uskontoon liittyviä konnotaatioita. Joulun perimmäinen sanoma, Jeesus-lapsen syntyminen ja seimi-aiheet välittyvät myös Wendelinin taiteessa.

Wendelin ei koskaan tunnustanut olevansa uskovainen mutta uskonnollinen kylläkin. Aitoa kiinnostusta uskontoon näkyy myös joissain maalausten Madonna-aiheissa. Jouluisuus on niistä kaukana, mutta ne liittyvät klassiseen Madonna ja lapsi -aiheeseen, jota katolisen ja ortodoksisen kirkon piirissä on suosittu. Wendelinin Madonna-aiheet ovat guassi- tai akvarellimaalauksia klassisesta Madonna ja Jeesus-lapsi -aiheesta. Niissä on ikonien harrasta mietiskelevyyttä kuten guassimaalauksessa Madonna ja mantelinkukka (1939). Tässä teoksessa on myös jotain japanilaistakin. Tämä tulee ilmi pelkistyneessä kukkivan puun kuvauksessa sekä selkeiden ääriviivojen käytössä. Madonna-aiheiden taustalla lienevät sekä Wendelinin Italian matkan

vuonna 1927 antamat vaikutteet katolilaisuuden suosimasta Maria-kultista että Valamon matkojen (1934-36) kautta vaikutteita antanut ortodoksinen ikonitaide. Sama Madonna-aihe kuin maalauksessa Madonna ja mantelinkukka esiintyi myös Suomen Tuberkuloosin Vastustamisyhdistyksen joulukortissa vuonna 1940, vaikka maalaus ei suoranaisesti ollut kortin originaali. Tätä sarjaa ilmestyi jouluksi 1940 kymmentä eri aihetta ja joulukorttien aiheet liittyivät Jeesuksen syntymään tai lapsuuteen.

Anni Swanin *Legendoja lapsille* -teoksen (1929) kuvituksissa voi nähdä samanlaisia aiheita kuin useissa uskonnollisissa joulukorteissa 1920-30 -luvulla. *Legendoja lapsille* -teoksen kuvien taustalla on keski- ja eteläeurooppalaisen maiseman ja miljöön vaikutusta. Legendojen tarinat liittyvät Jeesus-lapsen syntymään ja lapsuuteen ja ne täydentävät siten perinteistä joulutarustoa. 1930-luvun joulukorteissa esiintyy tiukasti kapaloituja Jeesus-vauvoja, sädekehän kruunaamia Jeesus-lapsia, enkelit ja seimi- aihetta sekä Itämaan tietäjiä.

Wendelinin vapaassa taiteessa madonna ja lapsi -aihetta esiintyi myös maalauksissa kuten akvarellissa *Äiti ja lapset*. Teoksessa on renessanssin vaikutusta ja sitä voi verrata Rafaelin madonna-aiheisiin. Kuvitusoriginaali *Pyhä perhe* on aihe, josta Tuusulan seurakunta painoi kortin vuonna 1985. Kuva on alunperin kuvitus Niko Oksasen kirjaan *Joulun ilosanoma* (Otava 1955). Madonna ja lapsi -teemaa esiintyi myös joulukorteissa eri vuosikymmeniltä. Seimiaihe kytkeytyi vaistomaisesti joulukirkkoaiheeseen, jota Wendelin suosi enemmänkin myöhemmissä kuvituksissaan. Wendelinin myöhäisissä tilauksesta tehdyissä maalauksissa on Tuusulan kirkkoa tai tapulia kuvaavia teoksia.

Wendelin kuvitti postikortteja noin tuhannesta eri aiheesta, joista yli puolet liittyi joulu- tai uudenvuodenaiheisiin. Postikortteja tilasivat hyväntekeväisyysjärjestöt ja kirjankustantamot. Varhaisimmat jouluaiheiset kuvat syntyivät Kustannusliike Kirjan painamina jouluksi 1920. Näissä kuvissa on ruotsalaista vaikutetta: "carl larssonmaista" dekoratiivisuutta ja art nouveaumaista kynänjälkeä. Joulu on näissä kuvissa kuin Ingmar Bergmanin *Fanny ja Alexander* -elokuvassa: varakasta 1920-lukulaista, kepeää ja kansainvälistä. On rekiäjelua, joulupakettien kanssa autolla ajavia lapsia tai romanttisia kuvia pienistä tytöistä ja pojista.

Korttien kuvamaailma oli sen ajan populaaritaidetta, ja etenkin varhaisina vuosikymmeninä kuvia oli ihmisten saatavilla hyvin vähän. Kortit ja kuvitukset olivat paitsi ajankuvia kuin myös tilaajan makua ja yleisön odotuksia kuvaavia. Kortteja tilasivat eri hyväntekeväisyysjärjestöt ja tämä vaikutti varmaankin kuvien aiheiden painotuksiin.

Wendelinin postikortteja on verrattu pelikortteihin. Tuula Karjalaisen mukaan (Ikuinen sunnuntai, 1993) niiden aihe- ja sisältökasauma on kuin surviaisparvi. Wendelinin kuvituksissa on ylipäänsä nähty mielenkiintoisena se, mikä niissä ei näy. Kuvat ovat usein tunnelmallisia ja idyllisiä. Sen sijaan Wendelinin aikalaisella Rudolf Koivulla oli jännittävämpiä aiheita. Tuula Karjalaisen mukaan Wendelinin kuvistakin voi välittyä jotain ahdistavaa tai pelottavaa liittyen siihen, mitä kuvissa ei kerrota. Wendelinin kuvilla oli vahva, maaginen merkityssisältö. Pula-aika, sota ja jälleenrakennusaika kätkeytyivät kuvien taakse ja kortit ovat usein saaneet rauhoittavan, toivon ja tulevaisuudenuskkoa antavan ikonin merkityksen.

1930–40 -luvut joulukorteissa

Wendelinin tyyli on graafisesti pelkistävää ja niukkaa 1930-luvun alun postikorteissa. Aiheissa vaatimattomat, maalaishenkiset, käsityöläisyttä ja perinteisiä arvoja arvostavat aiheet alkavat korostua. Joulutontut olivat perinteistä joulukuvastoa ja ilmestyivät Suomeen vasta 1920-luvulla. Jenny Nyströmin art nouveau -vaikutteiset tontut levisivät korteissa ensin Ruotsista vuosisadan vaihteessa ja tulivat käyttöön myös Suomessa. Oma suomalainen tonttukuvasto kehittyi myöhemmin. Suomalaisessa kansanperinteessä esiintyi haltijatonttuja, joiden uskottiin asuvan kotipiirissä.

Viktor Rydbergin Tonttu-runon kuvittajana Wendelin liittyi ruotsalaiseen kuvitusperinteeseen ja käy Jenny Nyströmin jalanjäljillä. Jenny Nyström kuvitti ensimmäisenä Rydbergin Tontun Ruotsissa 1880-luvulla. Wendelinin vuonna 1945 painettu Tonttu-kuvitus on tyyllisesti suomalaista Wendeliniä. Se on tyylieltyä ja kotimaiseen miljööseen sijoittuvaa, vaikka tontussa on tunnelmallista otetta verrattuna joihinkin Wendelinin venäläistyylisiltä näyttäviin joulupukkeihin. Kuvien taustana on muun muassa vanhan tuusulalaisen Kylä-Saarelan maatilan pihapiirin aitat Tuomalan kylästä Rantatien varrelta ja aivan Tuusulanjärven viereltä.

Wendelinin tontutkin muuttuivat vuosien varrella. Vuoden 1931 joulukortissa Wendelinin joulutontut ovat punanuttuisia ja muistuttavat hinteliä sarjakuvahahmoja isoine tossuineen. Tulenkantajamainen soihtukin löytyy lahjarekeä vetävien tonttujen matkasta. Myöhemmät tontut 1930-luvulla ovat jo pulskempia, harmaapartaisia ja punanuttuisia tuttuja tonttuhahmoja.

Tonttujen, lahjojen ja joulupukkien lisäksi suosittuja aiheita ovat olleet enkelit, ensimmäisen joulun kuvaukset, hartaat joulukirkkoaiheet, joulukuusiaiheet, lapset joulukuusen äärellä ynnä muut sellaiset. Harvinaisempi joulupuuha eli kirjoittaminen on muun muassa Otavan Syväpainon joulukortissa 1936, joka on vuoden 2004 joulumerkki. Kortissa on kuvattu pieni yönuttuinen pellavapää kirjoituspuuhissa. Joulupostin lähetysteemaa esiintyi muissakin 1930-luvun alun korteissa ja myös lasten Joululahja-lehden kannessa 1940-luvulla.

Vauraus ja hyvinvointi näkyi vielä 1930-luvun puolivälissä ja erityisesti sodan ajan alku tuntui välittyvän positiivisena aikana. Jouluku 1939 on onnellisen tunnelman aikaa - ainakin joulukorttien maailmassa. Vuoden 1940 jouluku on voitonvarmaa ja riemukasta välirauhan aikaa kuten Otavan Syväpainon Poika ja puuhevonen -kortissa, jossa neliapilalipulla varustettu poika on kuin sotaan lähdessä. Viimeisen, vuoden 1944 sotajoulun enkeli oli vakava harpunsoittaja ja sopi hyvin sodanajan vakaviin tunnelmiin. Rauhan tuoma muutos näkyi jo vuoden 1946 jouluna: Pienet herttaiset ja valkonuttuiset lapset vetävät reessä Wendelinin lempikukkia tulppaaneja. Sama kukka-aihe esiintyy myös 1960-luvun kortissa, jossa tulppaanit puhkeavat lumen läpi kukkimaan. Wendelin vietti vuoden 1946 jälkeen joulujaan omissa vastavalmistuneissa Annivaaran kodissaan. Ehkä oman elämän hyvinvointi välittyi kuvissa.

Lastenlehtien joulu

Wendelin aloitti lasten ja joululehtien kuvittamisen 1920-luvulla. Hänen kuvittamiaan lasten joululehtiä ovat mm. Kulkuset (1921-1930, WSOY), Joululahja (1926-1956, Otava), Lasten Joulu (1935-1953, Otava), Pääskysen Joulukontti (1926-1955, Otava) ja Orvon Joulu (1938-1975, Siunaukselan lastenkoti). Lastenlehdet sisälsivät usein tietopuolisia artikkeleita, satuja ja kertomuksia, askartelutehtäviä ynnä muuta sellaista. Äidin Joululahja -salkkuja levitettiin joululehtien mukana vuosina 1933-1949. Salkut sisälsivät muun muassa postikortit, jotka Martta Wendelin oli kyseisenä vuonna piirtänyt Otavalle.

Myös Valistuksen julkaisemissa Joulupukki (1928-1930) ja Pikku Joulupukki -lehdissä on ollut Wendelinin kuvituksia 1920-1930 -luvulla. Vakava-aiheinen joulukuvitus on tarinaan Hilkan viimeinen joulukuusi (akvarelli 1929), jossa kuvataan lapsen sairautta ja kuolemaa. Teema oli Wendelinille tuttu omasta nuoruudesta; pikkusisar Irma kuoli 9-vuotiaana kurkkumätään vuonna 1916. Realismia ja fantasiaa yhdisti kuvitus tarinaan Pikku Ragnarin jouluyö Joulupukki-lehdessä vuonna 1928.

Kansikuvitusten tekniikkana Wendelin käytti peiteväriä. 1920-luvulla peitevärin käyttö on vielä akvarellinomaista, mutta jo 1930-luvulla väri on paksumpaa ja peittävämpää. Tyyllillisesti kansikuvat noudattavat Wendelinin muuta tuotantoa: 1920-luku on dekoratiivista ja "carl larssonmaista", mutta 1930-luvulla värit tulevat voimakkaammiksi ja kynänjälki pelkistyneemmäksi. 1930-luvun alun Satukontin kannessa lapset ihastelevat ovenraosta aikuisten koristamaa joulukuusta. Kuvasta välittyvä henki viittaa hyvinkin ruotsalaiseen tai keskieurooppalaiseen jouluperinteeseen. Joulukuusi oli alunperin Saksasta kotoisin ja levisi Suomessakin ensin säätyläiskodeissa 1800-luvun lopulla ja vasta 1920-luvulla yleisemmin joka kotiin.

1930-luvun tyyli näkyy edelleen 1940-luvun kuvituksissa. 1950-luvulla Wendelinin värit ovat pastellinsävyisempiä ja siveltimenjälki maalauksellisempaa. Kuvien aiheet vaihtelevat hartaista seimi- ja lammaspaimenteemoista humoristisiin joulupukkeihin ja -tonttuihin. Lucia-neito, kuusijuhlat ja lasten lumileikit välittyvät kuvissa. Joulupukki on kuvattu autoilemassa tai laskuvarjolla laskeutuneena lahjoja jakamaan. Tontut auttavat lahjojen kantamisessa tai ruokkivat lintuja.

Lähdekirjallisuus

Ahdeoja, Päivi: Sadun ja toden maailma. Taidemuseo Martta Wendelinin julkaisusarja nro1, 2003.

Hytönen, Hannu: Luettelo Martta Wendelinin piirtämistä postikorteista. Vammala 1993.

Karjalainen, Tuula: Ikuinen sunnuntai. Martta Wendelinin kuvien maailma. Porvoo 1993.

Konow, Jatta: Martta Wendelin. Elämä ja työ. Jyväskylä 2003.

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja työskentelee näyttelysihteerinä Taidemuseo Martta Wendelinissä Tuusulassa. Artikkelit pohjautuu esitelmään, jonka kirjoittaja esitti joulukuussa 2004 Historiallisen yhdistyksen seminaarissa Lapsuuden joulu.